

Boris Postnikov

Napad na minibar / Iskošena optika

Za početak, bilješka s ruba medijske proizvodnje stvarnosti: dok se rubrike kulture u srednjostrujaškim novinama i časopisima asimptotički približavaju točki iščeznuća, dolazak svake nove godine podsjeti nas na specifičan kulturno-medijski paražanr koji opstaje žoharskom upornošću: možemo ga nazvati “kalendarskim”. Baš svakoga prosinca i siječnja, opet i iznova, tiskovine i portali koji su prethodnih 365 dana kulturna zbivanja uglavnom uspješno ignorirali, nepogrešivo će donijeti top-liste najboljih filmova, albuma, serija, predstava, knjiga i ostalih značajnih događaja sezone na izmaku. Nedavno, na stranicama jednoga našeg tjednika taj je kalendarski paražanr obogaćen prigodnom varijacijom koja je njegovom provizornom nazivu dala sasvim doslovno značenje – saznali smo da je neki uspješan poslovni čovjek naručio, platio i dobio luksuzno, limitirano izdanje zidnog kalendara s art-fotografijama trenutno popularnih hrvatskih književnica. Modele je odabrala ugledna književna kritičarka, a smješkat će se, pretpostavlja se, u uredima poslovnih partnera našeg umjetnički senzibiliziranog direktora. Koji, inače, svake godine naruči sličan kalendar pa na njemu nekada budu rockeri, nekada glumice, da bi se, evo, vrtuljak neobavezne estradnoartističke spektakularizacije zaustavio i na spisateljicama...

Naličje kolektivne memorije

Neposredan je povod takvom izboru, može se pritom naslutiti, taj što je protekla književna sezona, u skladu sa žanrovskim konvencijama kalendarskoga uokvirivanja i etiketiranja, proglašena “godinom žena”, zbog toga što su u njoj vrlo hvaljene prozne knjige objavile, između ostalih, Ivana Simić-Bodrožić, Nada Gašić, Mirjana Dugandžija, Maja Hrgović... Ta je samoljepljiva sintagma za jednokratnu upotrebu, pritom, ne amjerno ukazala i na to da se prigodni godišnji kritičarski izbori knjiga uglavnom fokusiraju na fiktionalnu proznu književnost. Što je šteta; jer, ako se prisjetimo da su u prošloj godini objavljene i nove knjige nefiktionalne proze Andree Zlatar, Viktora Ivančića, Deana Dude, Mirka Kovača, Srećka Horvata, Igora Štiksa – da nabrojimo samo neke – dojam je da se u žanrovskoj ladici esejistike ipak

nakupilo puno intrigantnijih i izazovnijih stranica. A ako ta procjena nekome djeluje problematično, vjerujem da je dovoljno sa samoga vrha spomenute ladice izvući nedavno objavljenu knjigu eseja *Napad na minibar* pa dasumnja nestane. Fotografija [Dubravke Ugrešić](#), autorice knjige, nije, inače, украсila onaj novogodišnji kalendar, i dobro je što je tako. Em je njezina pozicija u odnosu na takozvanu scenu sasvim apartna, em je patrijarhalne obrasce domicilne kulture dekonstruirala puno prije nego što se takozvano žensko pismo pretvorilo u zgodnu medijsko-kalendarsku doskočicu s jednogodišnjim rokom trajanja. Dobrim dijelom i zbog toga što početkom devedesetih nije bila spremna žrtvovati vlastitu feminističku perspektivu monomaniji vladajuće nacionalističke retorike, privedena je, poznato je, na medijsku lomaču za vještice u možda i najogavnijem ovdašnjem javnom progonu u proteklih dvadesetak pa i više godina, e da bi nakon toga napustila Hrvatsku i trajno se preselila u Amsterdam. Između tridesetak eseja napisanih u razmaku od tri godine i skupljenih u [Napadu na minibar](#), a koji značajno variraju i dužinom i ambicijom, jedan od najupečatljivijih rekapitulira baš to razdoblje; preuzevši u naslovu, *Pitanje optike*, iz bogatoga repertoara ondašnjih difamacija i uvreda etiketu osobe s “deformiranom optikom”, koju joj je usput zalijepio neki od huškača, Ugrešić pomno navodi i brojne druge gnjusne detalje medijske harange, ali i poniženja kojima je bila izvrgnuta u svakodnevnom životu, na poslu, na ulici, kod kuće... Ovdje evocirana atmosfera prijete i straha, velikih kolektivističkih istina i njihovih malih, a opasnih egzekutora, anonimnih telefonskih poziva i misterioznih karijernih uspona, u proteklih je desetak godina uglavnom uspješno amputirana iz općeprihvaćenoga zajedničkog sjećanja. Iskošena i sasvim osobna, optika Dubravke Ugrešić nudi pogled na naličje te konstrukcije kolektivne memorije: oni koji su nekada spremno preuzimali uloge inkvizitora, sada figuriraju kao arbitri kulturnih vrijednosti i uvaženi intelektualci opće prakse na javnoj televiziji; tjednik koji je razglašavao nacionalnost i bračne statuse progonjenih feministkinja, popisujući usput manirom neke sitne doušničke ništarije njihove boravke u inozemstvu, danas se voli prikazivati kao uglađeni, liberalni, urbani društveno-politički magazin; profesor i mentor Dubravke Ugrešić, koji ju je u vrijeme progona, kao i većina kolega, potpuno ignorirao, daje onda, dvadesetak

godina kasnije, istom tom magazinu intervju pa u njemu, ničim izazvan, tumači kako Ugrešićku početkom devedesetih nitko nije otjerao, nego je iz Hrvatske svojevrijedno otišla... Esej *Pitanje optike*, iako inzistira na imenima, datumima i naslovima, ljušteći tako debele slojeve hipokrizije s ušminkane slike deklarativno i samodopadno liberaliziranoga i europeiziranoga hrvatskog društva, istodobno potcrtava sistemski karakter ondašnjih progona; u čišćenju Hrvatske od nepoželjnih "elemenata" nisu sudjelovali samo mali i moćni lobiji, nego i veći dio društva – izravno ga provodeći, suptilno usmjeravajući ili prešutno odobravajući – društva koje se danas s punim opsegom vlastite odgovornosti još uvijek uspješno izbjegava suočiti. S druge strane, iako preuzima i duhovito izvrće optužbe i uvrede kojima je bila izložena, Ugrešić izbjegava zamku pozicije žrtve i udobne narcističke fiksacije koju ona nosi pa naglašava značaj vlastitih riječi, djela, odluka i odgovornosti. *Pitanje optike* pisano je na svim svojim razinama – gramatičkoj, etičkoj, političkoj – u prvome licu jednine; optužnica koju ispisuje usmjerena je pritom jednako protiv masovne nacionalističke histerije devedesetih koliko i protiv licemjerja aktualnoga treniranja zaborava.

Manjine i klasa

Pokušamo li odgovoriti na pitanje autorske optike koja se provlači kroz cijelu knjigu, onda je ona prije svega *manjinska*, i to višestruko i višeznačno. Vrlo jasno se to vidi u seriji kraćih tekstova, originalno pisanih za razne europske novine, a koji zauzimaju otprilike prvu trećinu *Napada na minibar*. U njima, Ugrešić se opsesivno bavi pozicijama stranaca i imigranata na Zapadu u godinama nedvosmislenoga urušavanja multikulturalističkoga projekta, potom i pozicijama žena, ateista, siromašnih, starih, komunista: bauk poljskog vodoinstalatera kruži tako Europom plašeći zapadne kolege koji ostaju bez posla; u Hrvatskoj, likovi partizana i komunista Vladimira Nazora i Ivana Gorana Kovačića bivaju rehabilitirani kao simbol borbe za prava gayeva, jer je to danas društveno prihvatljivije; barmeni amsterdamskih kafića ignorantski i samozadovoljno komentiraju mračnu prošlost jugoslavenske diktature, slijepo vjerujući u savršenstvo sistema u kojem žive; u procedurama korištenja hotelskih minibarova naziru se fragmenti potencijalno totalitarnih praksi prikrivenih ideologijom demokracije i ljudskih prava... Pritom, iza šarenila

različitih identiteta – nacionalnih, rasnih, rodnih, dobni, migrantskih i tako dalje – nazire se prikriveno jedinstvo *klase*, “klase deklasiranih”, kako je Ugrešić naziva, a koga njezini pripadnici, zabavljeni nebrojenim aktualnim identitetskim diferencijacijama, najčešće i nisu svjesni. Izrazita društvena kritičnost usmjerena protiv općih mjesta aktualnoga društvenog konsenzusa, svih onih slijepih pjega oko kojih je konstruirano uvjerenje kako živimo u najboljem od do sada mogućih svjetova, u esejima Dubravke Ugrešić proizlazi istodobno iz sitnih, lucidnih uvida u svakodnevicu kao i iz ambicioznijih teorijskih ili kulturalnih referenci. Njezino je pismo izrazito živo; vješte izmjene anegdotalnoga diskursa i širih, sintetičkih zahvata, sjajno oko za detalje i upućenost u teme kojima se bavi, umijeće da se silogistički hod izlaganja retorički razigra, vještina da se dosljednost stavova provuče kroz fragmentarno komponirane tekstove mekih rubova i, povremeno, sasvim otvorenih završetaka, potvrđuju ono što smo znali i nakon Ugrešićkinih ranijih knjiga ogleđa, poput *Kulture laži*, *Američkoga fikcionara* ili *Nikoga nema doma*: riječ je o jednome od vrhunaca esejističkoga pisanja u suvremenoj hrvatskoj ili, ako hoćete, postjugoslavenskoj književnosti.

Gospođa u tramvaju

Potvrđujese to i kada Ugrešić zahvati šire i ambicioznije, kao u završnome eseju *Karaoke-kultura*, u kojem neobavezno predlaže naslovnu sintagmu kao kišobranski pojam kojim bi se, makar privremeno, mogle natkriliti neke od teško uhvatljivih, likvidnih kulturalnih transformacija trenutka sadašnjeg. Otvarajući oko toga pojma bogato semantičko polje u kojem su se našli i Titova štafeta i Staljinovi dvojinci, i Kusturičin Drvengrad i hitovi YouTubea, i industrija književnosti s mobilnih telefona i porno-gobleni umjetnice Jelene Radić, Ugrešić mapira prostor stvoren nizom skorijih socioekonomskih i tehnoloških promjena, u kojem je recipijent stekao neuhvatljivu prednost pred kulturnim tekstom i njegovim autorom. Štoviše, recipijent se i sam preobratio u autora pa nizom praksi preinačuje, remiksira, kolažira, preslaguje dostupne tekstove, ostajući pritom skriven vlastitom anonimnošću.

“Anonimni autor” za Ugrešićku je paradigmatska figura trenutka; njemu je podređena komunikacijska tehnologija, on raspolaže i upravlja medijima, on

oblikuje kulturu. Razrada ove dijagnoze povremeno, doduše, skreće u pasatizam i pojednostavljivanje, pripisujući novim praksama mahom negativne estetičke i etičke karakteristike, ali ono što spašava stvar Ugrešićkina je sposobnost da reflektira i ironizira vlastitu poziciju: a to je, kako govori, pozicija gospođe koja stoji u tramvaju i zgraža se nad time što mladima, eto, više ne pada na pamet ustupiti mjesto starijima. Svjesna da piše o kulturi u kojoj njezina erudicija, sustav vrijednosti, medijski režimi na koje je navikla pa, naposljetku, i sama autorska instanca postaju anakronima, u konačnici, čini se, ipak uspijeva reći više o vlastitoj poziciji u novom kulturnom polju nego o konfiguracijama toga polja. Ako se to može smatrati prigovorom, onda mu treba pribrojati još poneko problematičnije mjesto *Minibara* – nekritičko oduševljenje Obaminom izbornom pobjedom, recimo, djeluje prilično naivno, trpanje aktivističke borbe protiv komercijalizacije gradskih jezgri u isti koš s brodom za “očuvanje jadranskih pliskavica” ne sasvim duhovito – ali to su samo sitne usputne smetnje koje bitnije ne kvare konačni dojam. Ugrešić dosljedno ustrajava na vlastitoj optici, a istodobno ta optika ostaje dovoljno široka da obuhvati i analizira recentne društvene, političke, ekonomske i kulturne pomake; slikovitije rečeno, ona će konzekventno braniti i zastupati svoju feminističku ili spisateljsku poziciju, zbog kojih je svojedobno bila spremna napustiti domovinu, ali će istodobno biti svjesna da su feminizam i književnost u međuvremenu postali i jednokratnim motivom prigodnih kalendara za poslovnu elitu. Čini se da je ta kombinacija dosljednosti i otvorenosti, radikalnosti stava i mekoće pristupa ključ njezina esejističkog umijeća. Duhovit, oštar, zaigran, promišljen, odgovoran, *Napad na minibar* očekivano ga je potvrdio.

Recenzija je objavljena u Zarezu, 17. veljače 2011.